

Investigating Integration in Norbert Elias' Process Sociology

Heydarpour-Marand, S.^I, Golabi, F.^{II}

 <https://dx.doi.org/10.22084/CSR.2023.25841.2074>

Received: 2022/02/17; Accepted: 2022/06/02

Type of Article: **Research**

Pp: 73-96

Abstract

Integrative Theory plays a major role in creating new concepts and developing new perspectives. The study aimed to investigate synthesis in process sociology of Norbert Elias by using the theoretical-analytical method. The results show that, Elias has moved towards a process-oriented theoretical and methodical field in his sociology, and it can be said that a combination of theoretical and methodical types is reflected in his work. By mentioning some examples of the macro and micro levels, i.e., open personality and figuration, Elias claims that he has solved the distinction between agency and structure. Since in contrast to the agency and structure that are two separate poles, his concepts are on a continuum and there is not a distinct line between them. Elias can also inspire the modern methodological discussion by Methodological integration in his works, because he used various data and triangulation. Therefore, considering the development of a framework for a process-oriented method, he can be considered as one of the early proponents of mixed method research. One can say that though Elias' theory has been criticized, it is generally defensible. The privilege of his work is his remarkable approach as a theoretical-experimental product that, going beyond the merely conceptual analysis, can be considered the most successful integrated project in the field of theory and methodology synthesis plan in European tradition of sociology.

Keywords: Integration, Norbert Elias, Process Sociology, Theoretical integration, Methodological Integration.

I. PhD student in Economic Sociology and Development, Department of Social Sciences, Faculty of Law and Social Sciences, Tabriz University, Tabriz, Iran

II. Associate Professor, Department of Social Sciences, Faculty of Law and Social Sciences, Tabriz University, Tabriz, Iran (Corresponding Author). **Email:** S.heydarpour@gmail.com

Citations: Heydarpour, S. & Golabi, F., (2023). "Investigating Integration in Norbert Elias' Process Sociology". *Two Quarterly Journal of Contemporary Sociological Research*, 12(22): 73-96. doi: 10.22084/csr.2023.25841.2074

Homepage of this Article: https://csr.basu.ac.ir/article_5208.html?lang=en

1. Introduction

Today, the use of integrated approaches in explaining social issues, due to the belief that sociology is a multi-paradigm, multi-discourse, multi-view, multi-approach, multi-tradition and multi-method science, has become a common and acceptable practice (Zulfiqari, 1400: 38). In the meantime, Norbert Elias (1897-1990) with an innovative point of view has transformed the traditional concepts of social sciences in such a way that the readers of his works can easily, fruitless discussions and debates related to dichotomies such as individual/state or understand the government and society well (Van Kriken, 2016: 44). In the development of his figurational theory, he emphasizes more on experimental researches regarding the specific issues of history and sociology, and goes beyond the demarcation between social theory and social research, and instead of consciously considering himself a social theorist, he takes an approach in social theory. which is rooted in his activities as a social researcher. But unfortunately, his attempt to institutionalize the process approach as an alternative to static views (belonging to Parsons and others) was unsuccessful. Because these views dominated the sociology of that time (Kozmix, 1384: 147-148). Considering that Elias is one of the theorists who has received less attention, therefore, it has been tried to examine the integration of Elias' Sociology of configuration and with theoretical analysis, he has answered the question of how Elias's figurational approach is in line with the development of a theory. Has it been consolidated? And on what basis and of what kind was this development? In order to achieve this goal, by using the theoretical-analytical method, with a brief look at his criticisms of previous studies - which is considered the basis of his theoretical and methodological development - integration in Elias's point of view has been discussed and investigated.

2. Discussion

Elias was determined to eliminate the gap between social theory and social research, so by examining his theoretical and experimental achievements, it is possible to observe a integration of theoretical and methodological types in his approach. In the theoretical discussion, instead of adding a new theory to the common sociological theories of his time, Elias begins his work with a critical approach and criticizes Weber's theory, criticizes the most important sociological paradigm of his time, the system paradigm, and also Criticizes common sociological insights. Therefore, he bases his theoretical development on the criticism of previous studies and static views and develops this work

in line with the integration of theory. He believes that by using the concept of configuration; which has a direct relationship with the concept of Homines Aperti or man dependent on the network of mutual dependencies; It is possible to solve the duality problem of agent and structure (Khadevi, 1391: 150). He observes humans in the majority of these multiple sets of configurations and he tried to resolve this duality of agency and structure by designing the central category of configuration, and he considers the main problem for a sociological study to be the recognition of the lawfulness of transformation and evolution of this configuration. who in his classic work on the process of civilization seeks to present such a model of long-term social historical research and study. According to the authors, the flourishing of modern social theories from the heart of classical sociology and breaking the rigid and static vocabulary of social sciences can be attributed to Elias' efforts. In fact, in his theoretical synthesis, instead of relying on passing thoughts, Elias presents a comprehensive theory about the evolution of humanity, which can be a special reference framework for various types of social sciences.

Since Elias is known for his process sociology, his methodology is usually rarely discussed and criticized. Criticizing conventional methodology in sociology - especially Weber's method - he calls him a representative of sociological nominalism and believes that Weber's methodology is narrow on social realities (Farji, 2015: 128-127). It also criticizes survey research as a formalistic endeavor by social scientists. According to Baur and Ernes (2011), Elias was not only a theorist, but he also thought strongly methodologically and experimentally, and according to his works, it is possible to develop a framework for the process-oriented method and reconstruct his methodological concepts and the rules of the method. His acquaintance with the discussion of modern methodology, such as mixed methods research, grounded theory, ethnography, multi-level analysis, social network analysis, cluster analysis, longitudinal research methods, historical and process-generated data research. He demonstrated how his ideas can inspire methodological debates today. (Baur and Ernes, 2011: 119-120). According to the authors, this method is a reconstructed process, similar to the model of quantitative and qualitative data integration, and in contrast to the sharp distinction between qualitative and quantitative research, he can be considered as one of the early proponents of mixed method research. Because he has used different and multi-angle data in his works: from image data (maps, buildings, landscapes) to verbal data (text) and from open qualitative data (ethnography, literature) to Standard quantitative data (surveys, social accounting data).

3. Conclusion

Elias has a significant importance in the theory of contemporary sociology and he tries to change the duality of agency and structure, which have been static categories, into a dynamic and changing nature in his perspective of historical-process sociology. In fact, the concept of configuration is the basis and foundation of the theoretical synthesis that Elias developed to overcome this duality, and in fact, this concept requires both. Therefore, Elias's approach, with its simultaneous emphasis on agency and structure, far from reductionist and one-dimensional paradigms, can be considered a clear example of integrated theory and builds and deals with a new type of paradigm called the process paradigm. Citing Kilminster and Mennel (2011), it can be said that what puts him in a different but privileged position is his unique contribution: a theoretical-experimental product that, by going beyond mere conceptual analysis, is the most successful micro-macro integrated project in Sociology is European. In the field of methodological integration, although Elias is generally considered a sociological theorist, he had very clear ideas for the most appropriate type of methodology for process sociology. Baur and Ernes (2011) also traced a process-oriented method inspired by Elias' works and concluded that he used different and multi-angle data. What is certain is that Elias's methodology has been improved by subsequent theorizing sociologists such as Kozmix (2009) and Arens (2009). In the end, it should be said that Elias was not looking for a unified theory and tried to analyze things outside of the usual sociological controversy and based his theoretical development on the criticism of previous studies and common sociological insights.

بررسی تلفیق در جامعه‌شناسی فرآیندی نوربرت الیاس

سکینه حیدرپورمند^۱، فاطمه گلابی^{II}

شناسه دیجیتال (DOI): 10.22084/CSR.2023.25841.2074

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۱/۲۸، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۳/۱۲

نوع مقاله: پژوهشی

صص: ۹۶-۷۳

چکیده

تلفیق در نظریه اجتماعی نقش عمده‌ای در خلق مفاهیم و بسط چشم‌اندازهای نوین دارد. هدف اصلی پژوهش حاضر، بررسی تلفیق در جامعه‌شناسی فرآیندی نوربرت الیاس با بهره‌گیری از روش نظری-تحلیلی است. نتایج پژوهش حاکی از آن است الیاس در جامعه‌شناسی فرآیندی خود به سوی یک حوزه نظری و روشی فرآیندگرا حرکت کرده و در کارش تلفیقی از نوع نظری و روشی منعکس است. وی با ذکر مصادیقی از سطوح خرد و کلان، یعنی مفهوم انسان باز و پیکربندی مدعی است که تمایز میان دو مفهوم عاملیت و ساختار را حل کرده است؛ چراکه برخلاف عاملیت و ساختار که در دو قطب مجزا قرار گرفته‌اند، مفاهیم او در یک پیوستار واحد هستند که امکان تفکیک و مرزبندی بین آن‌ها وجود ندارد. هم‌چنین الیاس با تلفیق روشی در آثارش، می‌تواند الهام بخش بحث روش‌شناختی مدرن باشد، زیرا وی از داده‌های مختلف و چندزوایه‌ای استفاده کرده است؛ لذا با توجه به توسعه چارچوبی برای یک روش فرآیندگرا، می‌توان وی را به عنوان یکی از طرف‌داران اولیه تحقیقات روش آمیخته در نظر گرفت. با وجود انتقاداتی که به نظریه الیاس وارد شده، اما کلیت کار او قابل دفاع است و آن چه او را در جایگاهی متفاوت، بلکه ممتاز می‌نشانند، رهیافت منحصر به فرد اوست با یک فرآورده‌ای نظری-تجربی، که با فراتر رفتن از تحلیل مفهومی صرف، موفق‌ترین طرح تلفیقی در حوزه نظری و روشی در سنت جامعه‌شناسی اروپایی را ارائه می‌دهد.

کلیدواژگان: تلفیق، نوربرت الیاس، جامعه‌شناسی فرآیندی، تلفیق نظری، تلفیق روشی.

I. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه، گروه علوم اجتماعی، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران.

II. دانشیار گروه علوم اجتماعی، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران (نویسنده مسئول).

Email: S.heydarpour@gmail.com

ارجاع به مقاله: حیدرپورمند، سکینه و گلابی، فاطمه، (۱۴۰۲). «بررسی تلفیق در جامعه‌شناسی فرآیندی نوربرت الیاس». پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر، ۱۲(۲۲): ۷۳-۹۶. doi: 10.22084/csr.2023.25841.2074
صفحه اصلی مقاله در سامانه نشریه: https://csr.basu.ac.ir/article_5208.html?lang=fa

۱. مقدمه

امروزه استفاده از رویکردهای تلفیقی در تبیین مسائل اجتماعی، به دلیل این باور که جامعه‌شناسی دانشی چند پارادیمی، چند گفتمانی، چند بینشی، چند رویکردی، چند سنتی و چند روشی است، به رویه‌ای معمول و مقبول تبدیل شده است و قطعاً با استفاده از رویکردهای تلفیقی، جزمیت، نقاط ضعف، تعصبات تئوری‌ها و مکاتب مختلف نادیده گرفته می‌شوند (ذوالفقاری، ۱۴۰۰: ۳۸). «توحیدفام» و «امیری» (۱۳۸۸) تلفیق نظری را سومین رویکرد از نظریه‌پردازی اجتماعی در سه دههٔ آخر از قرن بیستم می‌دانند که متأثر از دو رویکرد اثبات‌گرایی و تفسیرگرایی و به عبارتی کنش‌گرایان و اختیارگرایان افراطی و قائلین به آزادی بی‌حد و حصر برای کنش‌گران از یک سو و ساختارباوران و جبرگرایان در مقیدکنندگی ساختار بر جامعه و نظام بر کنش‌گر (انفعال کنش‌گر) از سوی دیگر، به طور هم‌زمان می‌باشد. تلفیق‌گرایان پیروان هر رویکرد را به تنهایی دارای کاستی‌هایی در روش و تقلیل‌گرا محسوب می‌کنند و خود به تبیین نظریه‌ای تلفیقی با رابطه‌ای دیالکتیکی و بازتابنده در چارچوبی تاریخی و پویا (جهان‌مدرن) می‌پردازند. رویکرد تلفیقی که ادعایی فراتر از دوگانه‌گرایی را دارد بر مفهوم «رابطه»^۱ استوار است. به‌گونه‌ای که از وجوه عینی و ذهنی واقعیت فراتر رفته و دیالکتیک سوژه و ابژه را به عنوان بنیاد واقعیت اجتماعی در سطح هستی‌شناسی مدنظر قرار می‌دهد. به موازات این فرض، سطح معرفت‌شناختی و روش‌شناختی نیز تعریف و تنظیم می‌گردند (پارکر، ۱۳۹۱: ۱۰). «نیازی» (۱۳۹۰) نیز در تعریف تلفیق در روش، به عنوان جنبش سوم روش‌شناختی، به این نکته اشاره دارد که برای ارتقای روش‌شناختی تحقیق، که با رویکردهای کمی و سپس کیفی آغاز شده، لازم است رویکردهای تحقیقی تلفیقی در تحقیقات اجتماعی دنبال شوند. ایدهٔ اصلی روش تلفیقی که از آن به رویکردهای چند خصلتی، چند روشی یا شیوهٔ آمیخته نیز یاد می‌شود، این است که ترکیب روش‌های کمی و کیفی درک مناسب‌تر و جامع‌تری از موضوعات تحقیق به دست می‌دهد.

در این بین، یکی از نظریه‌پردازان در حوزهٔ تلفیق، «نوربرت الیاس»^۲ (۱۹۹۰-۱۸۹۷) است که با دیدگاهی نوآورانه، در کنار دیگر جامعه‌شناسان مشهوری که با همین چالش مواجه بودند، مانند «پیر بوردیو»^۳، «مارگارت آرچر»^۴، «آنتونی گیدنز»^۵ و دیگران قرار دارد. تحقیقات الیاس بر توسعه و ارتقا بخشیدن نظریهٔ معاصر اجتماعی متمرکز بوده است. نظریه‌ای که این اندیشمند ارائه داده، نمونه‌ای بسیار گویا از احتمالات موجود در سنتز عناصر بسیار پویای اندیشهٔ کلاسیک جامعه‌شناسی است که از منظر مستقل روشن‌فکری، به بررسی طیف وسیعی از شواهد تجربی پرداخته است. نظریه‌پردازی‌های الیاس، مفاهیم سنتی علوم اجتماعی را آن‌چنان دچار تحول ساخته‌اند که خوانندگان

آثار وی به سادگی می‌توانند، بحث‌ها و مجادله‌های بی‌نتیجه مربوط به دوگانگی‌هایی هم‌چون فرد/ دولت یا دولت و اجتماع را به خوبی درک کند (ون کریکن، ۱۳۸۶: ۴۴). به عقیده الیاس (۱۹۹۵) یک رویکرد مبتنی بر درک زندگی اجتماعی به‌عنوان یک فرآیند، می‌تواند تلفیق مفهومی این‌گونه تقابل‌ها را که توسط ساختار-کارکردگرایی و به اصطلاح «فردگرایی روش‌شناختی»^۶ تقلیل‌ناپذیر تلقی می‌شوند، ترویج کند. برای این منظور، او پیشنهاد می‌کند که تحقیقات را با تحلیل نه‌کل کنش‌های افراد منزوی و نه جوامع به‌عنوان ساختارهای بیرونی تحمیل‌شده بر افراد، بلکه پیوندهای بین افراد و جوامع آغاز کنیم؛ بنابراین، مقوله‌های فرد و جامعه فقط «تفاوت‌هایی را در دیدگاه ناظر» بیان می‌کنند، که در مواقعی ممکن است بر افرادی که گروه را تشکیل می‌دهند و دیگران بر گروهی که توسط آن‌ها تشکیل می‌شوند، تمرکز کنند (کوئینتانیرو^۷، ۲۰۰۶).

الیاس در دهه ۱۹۳۰م. شروع به توسعه نظریه فرآیندی^۸ خود کرد و تا زمان مرگش در دهه ۱۹۹۰م. به توسعه آن ادامه داد و در حدود بیست اثر از وی به‌جا مانده است که در آن‌ها به موضوعاتی گوناگون چون: مرگ (۱۹۸۵)، زمان (۱۹۹۲)، ورزش (الیاس و دورینگ^۹، ۱۹۸۶) و هنر (۱۹۹۳) می‌پردازد. مجموعه آثار او به‌نظر «ریتزر» (۲۰۰۴) کوششی است در جهت فایق آمدن بر شکاف میان سطوح خرد و کلان در جامعه‌شناسی. او جامعه‌شناسی بود که مطالعاتش بر روابط میان قدرت، رفتار، عاطفه و آگاهی متمرکز بود و جامعه‌شناسی فرآیندی را بنیان نهاد. در آثاری نظیر جامعه‌درباری^{۱۰} (۱۹۳۳) و فرآیند متمدن شدن^{۱۱} (۱۹۳۹) که هر دو در دهه ۱۹۳۰م. نوشته شده، حاوی عمده مطالبی است که جامعه‌شناسی او را از سایر آثار کلاسیک متمایز می‌سازند؛ چراکه بیشتر بر کاوش‌های تجربی درخصوص مسائل خاص تاریخ و جامعه‌شناسی تأکید دارد، زیرا قصد دارد پا را از مرزبندی میان نظریه اجتماعی و پژوهش اجتماعی فراتر نهد. به‌جای آن‌که آگاهانه خود را نظریه‌پرداز اجتماعی بداند، رویکردی در نظریه اجتماعی پیش می‌گیرد که ریشه در فعالیت‌های او در مقام پژوهشگر اجتماعی دارد. از آرای نظری «مارکس»، «وبر» و نیز «فروید» بهره می‌گیرد تا نظریه جامعی درباره جامعه انسانی، یا به بیان دقیق‌تر، نظریه‌ای درباره فرآیند رشد انسانیت فراهم آورد که چارچوب منسجمی در اختیار علوم اجتماعی مختلف قرار دهد. اما شوربختانه تلاش او در نهادی کردن رویکرد فرآیندی به‌عنوان جایگزینی برای انواع دیدگاه‌های ایستا (متعلق به «پارسونز» و دیگران) بی‌نتیجه ماند؛ چون این دیدگاه‌ها بر جامعه‌شناسی آن دوران سیطره داشت و زمانی که در دهه ۶۰م. آثار الیاس در اروپا، به‌ویژه در انگلستان و هلند مجدداً کشف شد، این شناسایی زمانی تحقق یافت که جامعه‌شناسی تحت تفکر پسامدرن بود و کمتر پذیرای چنین آبر روایت‌هایی بود (کوزمیکس^{۱۲}، ۱۳۸۴: ۱۴۷-۱۴۸).

با توجه به این‌که الیاس جزو نظریه پردازانی است که کمتر به او توجه گردیده است، لذا در این اینجا سعی گردیده است که تلفیق در جامعه‌شناسی فرآیندی نوربرت الیاس مورد بررسی و تحلیل قرار گیرد و با تحلیل نظری به این سؤال پاسخ داده که رویکرد فرآیندی الیاس چگونه در راستای توسعه یک نظریهٔ تلفیقی عمل کرده است؟ و این توسعه بر چه اساس و از چه نوعی بوده است؟ لذا برای رسیدن به این هدف سعی گردیده است با بهره‌گیری از روش نظری-تحلیلی، در ابتدا مروری به پیشینهٔ تحقیق در این خصوص گردد و در ادامه با نگاهی کوتاه به نقدهای وی به مطالعات پیشین - که اساس توسعهٔ نظری و روشی وی محسوب می‌شود- تلفیق در دیدگاه الیاس مورد بحث و بررسی قرار گیرد.

۲. پیشینهٔ پژوهش

در ارتباط با مطالعات نظری درخصوص دیدگاه‌های الیاس می‌توان به چند پژوهش انجام شده در این خصوص اشاره داشت. «اباذری» (۱۳۸۱) در پژوهشی با عنوان «نوربرت الیاس و فرآیند متمدن شدن» سعی کرده است براساس چارچوب تئوریک الیاس، که در عصر جدید بشر دائماً خود را کنترل می‌کند و تحت انضباط قرار می‌دهد، به خشونت در فوتبال ایران می‌پردازد و آن را به مثابه محل زندگی جسمانی در نظر می‌گیرد که محلی برای تجلی و ظهور رفتارها و خشونت‌هایی که به طور معمول مجاز شمرده نمی‌شوند. «مجدالدین» (۱۳۸۳) نیز در مقاله‌ای با عنوان: «نوربرت الیاس بنیان‌گذار جامعه‌شناسی فرآیند» سعی در معرفی جامعه‌شناسی فرآیندی الیاس دارد و معتقد است که آشنایی با مبانی، ساختار و سازوکارهای جامعه‌شناسی آرایشی گذشته از جنبهٔ نظری آن، می‌تواند ما را در شناخت ماهیت آرایش‌های اجتماعی موجود و تحولات گوناگون و پرشتاب اجتماعی راه گشا باشد. «فرجی» (۱۳۹۵) نیز در پژوهشی با عنوان نوربرت الیاس و تحلیل تمدنی که به صورت کتاب منتشر گردیده سعی در مرور بخشی از آثار و آرای الیاس دارد که بر تحلیل تمدنی تمرکز دارند. آثاری که یا مقدمه و زمینه‌ساز ایدهٔ تحلیل تمدنی الیاس، یعنی فرآیند متمدن شدن بوده یا در تکمیل و ادامهٔ تحلیل تمدنی بوده است. برای رسیدن به این هدف، هم نویسنده تلاش کرده تا الیاس را در بستر جریان کلی تحلیل تمدنی در جامعه‌شناسی مکان‌یابی کند و جایگاه او را در مقایسه با آرای اسلاف او که بر شکل‌گیری ایدهٔ تحلیل تمدنی الیاس تأثیر داشته‌اند و اخلاف او که هم متأثر از او بوده‌اند؛ و هم برای آرای بعدی او تأثیر داشته‌اند، ترسیم کند. اما شاید نزدیک‌ترین پژوهش در ارتباط با موضوع این مقاله، پژوهش «غلامرضا خدیوی» (۱۳۹۱) باشد با عنوان «عاملیت و ساختار از منظر جامعه‌شناسی فرآیندی نوربرت

الیاس» که در آن به تلفیق نظری در کار الیاس پرداخته است و محقق بر این باور است که الیاس چه در مقایسه با نظریه‌پردازانی هم‌چون «دورکیم»، «مارکس» و «هومنز» که بر یکی از این ابعاد عاملیت یا ساختار تأکید کرده و آن را در شکل‌گیری واقعیت اجتماعی اصل دانسته‌اند و چه در مقایسه با نظریه‌پردازان تلفیقی تری مانند «گیدنز» یا «بورديو» که سعی در ایجاد پیوندی ارگانیک بین این دو داشته‌اند و بر حسب مورد سهمی کم یا بیش برای هر یک از این دو بُعد در تحقق امر اجتماعی داشته‌اند، مسیری متفاوت را پیموده و کوشیده است در چشم‌انداز تاریخی-فرآیندی خود هر دو عامل (ساختار و عاملیت) از ایستایی‌رهای بخشیده و ماهیتی پویا و دگرگون شونده به آن‌ها ببخشد. با توجه به موارد ذکر شده باید عنوان کرد که مطالعه حاضر چون به تلفیق در اندیشه و آثار الیاس از دریچه هم‌نظری و هم‌روشی می‌پردازد در نوع خود بدیع و نوآورانه است و فضای جدیدی به‌ویژه در حوزه تلفیق روشی پیش چشم مخاطبان قرار می‌دهد.

۳. چشم‌انداز تلفیق در رویکرد فرآیندی الیاس

الیاس بدون آن‌که با صراحت خود را نظریه‌پرداز معرفی کند، نظریه اجتماعی خود را با فروتنی خاصی ارائه می‌دهد. وی در آثارش تأکید ویژه‌ای بر بررسی‌های تجربی پرسش‌های خاص تاریخی و جامعه‌شناختی داشته است؛ زیرا بر آن بوده است که شکاف بین نظریه اجتماعی و پژوهش اجتماعی را از میان بردارد و با بررسی دستاوردهای نظری و تجربی وی می‌توان تلفیق از نوع نظری و روشی را نیز در رویکرد او رصد کرد. در بحث نظری، الیاس به جای آن‌که نظریه جدیدی به نظریات موجود و متداول جامعه‌شناسی عصر خود اضافه کند کار خود را با رویکردی انتقادی آغاز می‌کند و نه تنها در حوزه جامعه‌شناسی، بلکه به کل حوزه مطالعات فلسفی و علوم انسانی تسری می‌دهد. از نگاه نگارندگان، الیاس با نقد نظریه وبر و هم‌چنین انتقاد نسبت به اصلی‌ترین پارادایم جامعه‌شناسی زمان خود، یعنی پارادایم سیستم (نظام) که در آن تلقی جامعه به عنوان یک نظام یا سیستم با تعادل پایدار آن‌گونه که مخصوصاً در آثار «پارسونز» به چشم می‌خورد، کارش را آغاز می‌کند و در ادامه به نقد بینش‌های متداول جامعه‌شناسی می‌پردازد؛ بنابراین نظریه الیاس در راستای تلفیق نظریه، توسعه یافته است و الیاس اساس این توسعه نظری را هم بر پایه نقد مطالعات پیشین و دیدگاه‌هایی که در مدل‌های ایستا قرار داشتند و قادر نبودند از مدل‌های فرآیندی استفاده کنند، استوار کرده است.

الیاس در «فرآیند متمدن شدن»، وبر را به خاطر دیدگاه ایستایش از فرد و ناتوانی‌اش در آشتی دادن تنش‌های تحلیلی بین فرد و جامعه مورد نقد قرار می‌دهد و به موفق

نبودن وبر در مواجهه با تقسیم‌بندی ساختگی و ایستا به مثابه بخشی از ضعف عمومی نظریه جامعه‌شناسی می‌پردازد و معتقد است که وبر و پارسونز هر دو به سرچشمه‌ای یکسان تعلق دارند. الیاس معتقد است جامعه انسانی مجموعه‌ای رها از افراد یا گروه‌ها نیست، به طوری که در برخی نظریه‌های قدیمی‌تر جامعه‌شناسی هم‌چون نظریه وبر ازکنش ترسیم شده است. راه حل الیاس، تحلیل دو مفهوم فرد و جامعه به مثابه فرآیندهای اجتماعی در پیوند با بررسی‌های تجربی بود (فرجی، ۱۳۹۵: ۱۳۲). الیاس نقد آثار پارسونز را هم در چارچوب نقد پارادایم سیستم یا نظام‌ها انجام داده است و همان‌طور که در نقد وبر هم اشاره گردید، الیاس معتقد است که این پارادایم به شدت ایستا است و ماهیت کنش‌گر را ایستا تلقی کرده است. انسان ثابت و ایستا در مثالی که الیاس در ارتباط با نقد پارسونز به کار می‌برد مثل بازیگری است که در شرایط مختلف تاریخی اجتماعی با ورقه‌های متفاوت بازی‌های متفاوتی را ارائه می‌کند، نه این‌که خود بازیگر در روند بازی تغییر کند (خدیوی، ۱۳۹۱: ۱۴۸-۱۴۷). در واقع، جامعه‌شناسی فرآیندی الیاس، عاملان فردی یا جمعی و وابستگی‌های متقابلی را مطرح می‌کند که بر تضاد یا همکاری ساختارها مبتنی است. به نظر الیاس کنش‌گران اتم‌های ایزوله نیستند و نمی‌توان آن‌ها بدون روابط مشترکشان درک کرد؛ بنابراین تمایز کنش‌گران و ساختارها معنی ندارد و ناچار به شیء‌انگاری منجر می‌شود و ساختارها را به صورت موجودات مرموزی تصویر می‌کند که هر چیزی را بر پهنه اجتماعی تنظیم می‌کنند. می‌توان گفت که این رهیافت، قطب مقابل کارکردگرایی پارسونزی است. ساختارهای نهادی دربردارنده روابط مبتنی بر تضاد یا همکاری بین عاملان یا گروه‌ها نیست؛ آن‌گونه که در جامعه‌شناسی آرایشی دیده می‌شود، بلکه روابط سازگاری و ناسازگاری بین هنجارهای نهادی شده را شامل می‌گردد (موزلیس، ۱۳۹۹: ۲۳۸-۲۳۳)؛ بنابراین با این تفاسیر به راحتی می‌توان دید که چگونه ساختارهای آرایشی الیاس نقطه مقابل ساختارهای نهادی پارسونز است. وی به روابط واقعی میان گروه‌ها اشاره می‌کند که در دوره تاریخی کلان‌گسترش یافته است؛ درحالی‌که پارسونز اساساً به روابط مجازی بین هنجارها، نقش‌ها و نهادها توجه می‌کند. در واقع یکی به تضاد یا همکاری واقعی بین کنش‌گران می‌پردازد و دیگری به مسأله سازگاری یا ناسازگاری بین انتظارات هنجاری. الیاس هم‌چنین، واحد تحلیل در مطالعات جامعه‌شناختی دوران خود را نیز مورد نقادی قرار می‌دهد، یعنی مطالعات کوتاه و حداکثر میان‌مدت و پرداختن به وضع موجود جوامع به نحوی که گویی سازوکارهای جامعه همیشه به همین نحو بوده و در نتیجه مغفول ماندن تاریخی بودن ماهیت امر اجتماعی. به نظر وی مطالعات تاریخی درازمدت پس از یک دوره اوج‌گیری اولیه و آمیختگی آن‌ها با انگاره‌های ایدئولوژیک

بعدها به همین اتهام کنار گذاشته شدند که به نظر الیاس این کار نوعی انداختن نوزاد با قنداق بود، به جای عوض کردن قنداق. از طرفی دیگر، الیاس نقدهای بنیادینی به بینش‌های متداول جامعه‌شناسی معاصر، به ویژه نقدی نسبت به تصور جامعه‌شناسان از مقولهٔ عاملیت و ساختار وارد می‌کند. با این وصف، الیاس می‌گوید که این عبارت دو جمله‌ای فرد/جامعه و دیگر/دوگرایی‌ها نه فقط یک عادت متروک فکری یا رایج نزد غیرمتخصصان نیست، بلکه هنوز در اذهان عموم، از جمله نزد پژوهشگران علوم اجتماعی ریشهٔ عمیقی دارد؛ تضاد فرد و جامعه، نه تنها در عرف عام هنوز واقعیت مسلم شمرده می‌شود، بلکه در بسیاری از تولیدهای دنیای علمی نیز مطرح است (هنیش^{۱۳}، ۱۳۸۹: ۱۳۰-۱۳۱). با بهره‌گیری از رویکرد جامعه‌شناختی الیاس، درک این که چرا به نظر می‌رسد که جامعه‌شناسان بر سر این دو راهه متوقف شده‌اند، آسان‌تر خواهد شد. وی در برابر مفاهیم عاملیت ساختار و سایر روایت‌های مختلف این مفاهیم، مفاهیم جدیدی را تشریح می‌کند که در ادامه در بحث تلفیق نظری در کار الیاس به این مفاهیم اشاره می‌گردد.

در بحث روش، نیز الیاس به نقد روش‌شناسی متعارف در جامعه‌شناسی می‌پردازد. وی در کتاب جامعه‌شناسی چیست به انتقاد از روش وبر می‌پردازد و او را نمایندهٔ نومیالیسم^{۱۴} جامعه‌شناختی می‌نامد و به نوعی در بحث روش‌شناسی مسیر خود را از وبر جدا می‌کند؛ به ویژه در استفاده از روش تیپ ایدئال. الیاس در کتاب جامعه‌درباری به نقطهٔ ضعف این روش اشاره می‌کند. او هر نوع روش را از جمله روش تیپ ایدئال که مبتنی بر واقعیت مادی و تجربی نباشد، سازه‌ای مصنوعی می‌نامد. الیاس بیشتر به دنبال درک روابط واقعاً موجود بین ساختارهای اجتماعی است و می‌توان گفت که از سازه‌های مفهومی پیشینی در جامعه‌شناسی گریزان است (برویر^{۱۵}، ۱۹۹۴: ۴۳). در واقع آرایش‌ها یا پیکربندی‌ها همانند تیپ‌های آرمانی وبر نوعی ساختار نظری نیستند که محقق آن‌ها را جعل کند و با محک آن‌ها واقعیت‌هایی را توضیح دهید، بلکه پیکربندی‌ها مانند مردمی که آن‌ها را تشکیل می‌دهند، واقعی هستند (مجدالدین، ۱۳۸۳: ۱۳۷). در واقع نقد روش‌شناسی فردگرایانه که در زمان وی در عرصه‌های علوم انسانی متداول بود و یکی از مقولات اساسی جامعه‌شناسی محسوب می‌شد، همان نقد جنبهٔ نومیالیستی روش‌شناسی وبر است. به نظر الیاس قبای روش‌شناسی وبر بر تن واقعیت‌های اجتماعی تنگ است و نشان می‌دهد که وبر اگرچه فردگرایی روش‌شناختی را به مثابه روش خود انتخاب کرده است، اما در بسیاری از مواقع با نگرش ساختاری به بررسی پدیده‌ها پرداخته است (فرجی، ۱۳۹۵: ۱۲۸-۱۲۷). تا اینجای بحث می‌توان نتیجه گرفت که الیاس، از تیپ واقعی به جای تیپ ایده‌آل، از تحقیقات پویا مبتنی بر

جامعه‌شناسی فرآیندی به جای توصیف ایستا از وضع موجود بحث کرده است. هم‌چنین الیاس آشکارا، از تحقیقات پیمایشی به عنوان تلاشی فرمالیستی توسط دانشمندان علوم اجتماعی با هدف تقلید از روش‌های دقیق اندازه‌گیری فیزیکی و انتقال فرضیات علیت از حوزه طبیعی به علوم اجتماعی و انسان‌شناسی، که منتهی به تعمیم‌های نامعتبر و مدل‌های مکانیکی می‌شد، انتقاد کرد؛ به عبارت دیگر، الیاس ادعای می‌کرد که روش‌ها باید در خدمت تئوری باشند، نه برعکس؛ لذا این موارد را می‌توان جنبه‌های مشخص شده در برنامه تحقیقاتی تجربی-نظری الیاس در نظر داشت که در مطالعه جامعه‌شناختی جوامع، نظریه فرآیند متمدن شدن وی و مهم‌تر از همه، افکار او در مورد تئوری قدرت (الیاس، ۱۹۷۸) دنبال شده است (بائر و ارنس،^۶ ۲۰۱۱: ۱۱۹).

متأسفانه الیاس با جامعه‌شناسی فرآیندی خود شناخته شده، لذا روش‌شناسی وی معمولاً به ندرت مورد بحث قرار می‌گیرد یا به دلیل ناکافی بودن مورد انتقاد قرار می‌گیرند؛ به عنوان مثال، در دهه‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ م، سر و صداهای زیادی وجود داشت که ادعا می‌کردند نظریه الیاس در مورد روند متمدن شدن نتوانسته است مطابق با رهنمودهای روش‌شناختی خود عمل کند. با این حال، با توجه به نظرات الیاس - تقابل با نظرات منتقدان بعدی - می‌توان گفت که تحقیقات اجتماعی در واقع برای وی بسیار مهم بود؛ زیرا از نظر او، نظریه جامعه‌شناسی باید از نظر تجربی پایه‌ریزی شود و خود را به عنوان یک محقق با گرایش نظری و تجربی تصور می‌کرد (الیاس، ۱۹۸۳: ۹۹). با این حال، در روش‌شناسی، اظهارات صریح اندکی را می‌توان در آثار الیاس یافت که مهم‌ترین آن‌ها در این زمینه عبارتند از: خودی و غیرخودی (الیاس و اسکاتسون^۷، ۱۹۶۵)، عقب‌نشینی جامعه‌شناسان به زمان حال (۱۹۸۷)، مفهوم زندگی روزمره (۱۹۷۸)، جامعه‌شناسی چیست؟ (۱۹۷۸) و به سوی نظریه فرآیندهای اجتماعی (۱۹۷۷) ... (همان: ۱۱۸-۱۱۷).

از نظر «بائر» و «ارنس» (۲۰۱۱) الیاس نه تنها نظریه پرداز بود، بلکه به شدت متدولوژیک و تجربی نیز فکر می‌کرد؛ چراکه معتقد بود که نظریه جامعه‌شناسی باید به گونه‌ای ساخته شود که تحقیقات تجربی را هدایت کند. لذا آن‌ها معتقدند که با توجه به آثار و نظریات الیاس، می‌توان چارچوبی برای روش فرآیندگرا توسعه داد و مفاهیم روش‌شناختی الیاس را بازسازی کرده و آن‌ها را به گفتمان روش‌شناسی مدرن پیوند زد که در ادامه به طور مبسوط در بخش تلفیق روشی به این بحث باز خواهیم گشت.

۳-۱- تلفیق نظری در جامعه‌شناسی فرآیندی الیاس

الیاس تلاش دارد دربارهٔ رابطهٔ فرد و جامعه دیدگاهی متفاوت از دیدگاه‌های رایج دوران خود ارائه دهد و در واقع دوگانه‌های فرد و جامعه را بشکند و به تعبیر خودش، تا افق جدیدی باز شود. الیاس طرح چنین مسأله‌ای را بیش از آن‌که علاقهٔ شخصی بداند، ضرورتی اجتماعی می‌داند (فرجی، ۱۳۹۵: ۱۵۵). الیاس قبل از هر چیز مخالف دریافت دوگانه از ماهیت امر اجتماعی است و آن را امری غیر ضروری می‌داند، اما آن‌چه رویکرد الیاس در مسألهٔ عاملیت ساختار را از سایر رویکردهای تلفیقی متمایز می‌سازد؛ ماهیت جامعه‌شناسی فرآیندی یا پیکربندی وی است. با توجه به مطالب ذکر شده در بالا، می‌توان چنین بیان کرد که در بسیاری از نظرات مورد نقد الیاس، این تصور وجود دارد که موجودیت‌های متفاوتی به نام عامل، کنش‌گر یا خود از یک سو و کلیت‌های کلانی به نام ساختار، نظام، الگوها از سوی دیگر وجود دارند که در تعامل با یکدیگر بوده و هر نظریه می‌کوشد سهم و اهمیت هریک از آن‌ها و یا ماهیت رابطهٔ بین این دو را در شکل‌گیری امر اجتماعی تبیین کند و به قول «ریترز» (۱۳۷۹) مسألهٔ نهایی تشخیص اهمیت نسبی عاملیت و ساختار در محیط‌های گوناگون فرهنگی و تاریخی است. در حالی که از نظر الیاس انسان موجودی است تاریخی که محصول فرآیندی تاریخی بوده و در مرحله‌ای خاص متولد شده است؛ به طور کلی برای الیاس آن‌چه که در سایر نظریه‌ها به عنوان عامل یا ساختار شناخته می‌شود، هر دو جلوه‌های مختلف موجودیت تاریخی و دگرگون شونده واحدی هستند به نام واقعیت اجتماعی، نه موجودیت‌های مستقل و متفاوت. به نحوی که حداکثر می‌توان از یک پیوستار سخن گفت که این دو مقوله در دو انتهای آن قرار دارند؛ بدین معنی که هر دو، نه دو قطب مجزایی که با یکدیگر ارتباط دارند، بلکه یک پیوستار واحدند که امکان تفکیک و مرزبندی بین آن‌ها وجود ندارد.

الیاس برای نقد عاملیت، نقد را از سطح اجتماعی یا کنش، آن‌گونه که در سایر نظریه‌ها معمول است، آغاز نمی‌کند؛ بلکه نقد خود را از سطح معرفت‌شناسی در باب ماهیت فرد انسانی (چه به عنوان کنش‌گر و چه به عنوان شناسنده) آغاز می‌کند. وی با نقد نظریات فلاسفه‌ای مانند: «دکارت»، «لایپ نیتس»، «کانت» و نیز فلسفه‌های وجودی در باب ماهیت انسان مدعی است که تصویری که دربارهٔ ماهیت انسان در این فلسفه وجود دارد، همان تصویری است که بعدها دستمایهٔ نظریه‌پردازان عاملیت و ساختار گردیده است (خدییوی، ۱۳۹۱: ۱۴۶). الیاس چنین استدلال می‌کند که انسان‌ها سرشتی اجتماعی دارند و تنها از طریق ارتباط با یکدیگر به حیات خود ادامه می‌دهند. در پرتو همین ارتباط طبیعت ثانوی انسان به‌گونه‌ای اجتماعی شکل می‌گیرد. کانون

استدلال الیاس در این زمینه را نقطه نظری تشکیل می‌دهد که غالباً علیه آن چه که «شخصیت بسته» نامیده می‌شود، عنوان می‌گردد. الیاس با انتقاد از شخصیت بسته که برداشتی غالب در فلسفه نوین و اندیشه سیاسی و اجتماعی غرب است و بر استقلال، آزادی و ماهیت ناوابسته بشر تأکید می‌ورزد، عنوان می‌کند که تصویری که فلسفه و اندیشه نوین غرب درباره انسان ارائه می‌دهد، باید جای خود را به شخصیت باز بشری بدهد. انسان‌ها با این شخصیت، بیشتر به یک‌دیگر وابسته‌اند تا مستقل و از طریق پیکربندی‌های اجتماعی به یک‌دیگر گره خورده‌اند. الیاس مقوله پیکربندی^{۱۸} را با هدف قرار دادن مسأله وابستگی متقابل انسان‌ها به یک‌دیگر در کانون نظریه جامعه‌شناسی و برطرف ساختن تقابل ضرورتاً نادرست فرد و جامعه مطرح ساخته است (ون کریکن، ۱۳۸۶: ۴۵)؛ بنابراین چنین می‌توان استنباط کرد که وی در برابر مفهوم متداول عامل که با مفهوم کلی انسان خودبسنده یا قائم به خود^{۱۹} از آن یاد می‌کند؛ مفهوم انسان باز^{۲۰} و پیکربندی را قرار می‌دهد که به ماهیت‌هایی اطلاق می‌شود که ذاتاً تاریخی بوده و در طی تحولات تاریخی شکل گرفته‌اند و همان‌طور که در نقد پارسونز به آن اشاره گردید، در زمانی که نظریه پردازان نظریات خود را ارائه کرده‌اند، موجودیت حال این واقعیت‌ها، به عنوان ماهیت حقیقی آن‌ها و واقعیت‌های پایدار و ایستا تلقی شده است. همان انسان کنش‌گر، فعال و مفسری که در میان نظریه پردازان معروف است که در برابر جهان خارج ایستاده و تحریکات محیطی را در خود بازتاب می‌دهد و یا بازاندیشی می‌کند و پس از تفسیر دست به کنش در برابر این جهان می‌زند.

الیاس در نقد ساختار نیز در ابتدا به نقد تصویری که در میان جامعه‌شناسان از این مفهوم وجود دارد، می‌پردازد و تأکید بر مفهوم ساختار را نتیجه تحولات و دگرگونی‌های تدریجی شکل گرفته در جوامع اروپایی و از جمله شکل‌گیری مفهوم ملت و تأکید بر ضرورت حفظ این کلیت‌ها به لحاظ تاریخی دانسته و به نظر وی این امر باعث شده است که این متفکران را به سمت مفاهیم و مقولاتی مانند ساختار و نظم سوق داده، به نحوی که دگرگونی در نظام اجتماعی را امری عارضی دانسته و ماهیت جامعه را امری ایستا تلقی کنند (ر.ک. به: نقد پارسونز در مقدمه فرآیند متمدن شدن). الیاس برای اشاره به سطح کلان اجتماعی نیز از مفهومی تاریخی و پویای «پیکربندی» نام می‌برد و آن‌ها را چیزی جز شبکه مناسبات انسانی با یک‌دیگر نمی‌داند. اما آن چه که وی بر آن تأکید دارد این است که شبکه ارتباطی که وی از آن سخن می‌گوید، فقط در صورتی می‌تواند وجود داشته باشد که تصور انسان مجزا و متمایز از جامعه را رها کرده و همان عامل یا من انسانی باز با استقلال نسبی نسبت به دیگری‌های اجتماعی و نیز قابلیت دگرگون‌شوندگی این موجود؛ حداقل در بنیادهای روانی عاطفی را مبنای تحلیل قرار

دهیم. در واقع این همان گره اصلی عاملیت ساختار است؛ یعنی چگونگی رسیدن از عامل به ساختار که نظریه پردازان دیگر تلاش کرده‌اند تا تلفیقی از این دو به وجود آورند که به نظر الیاس این تلاش‌ها نتیجه‌بخش نبوده است؛ چراکه تا زمانی که مفهوم فرد به تجربه‌ای از خویشتن وابسته است که من را در یک محفظه در بسته تصور می‌کند، نمی‌توان تحت عنوان جامعه چیزی غیر از انبوهی از جوهرهای بدون روزن را تصور کرد. در این صورت مفهوم ساختار اجتماعی می‌تواند حداکثر به عنوان محصول تصنعی ذهن جامعه‌شناسان به نظر آیند و به عنوان سازه‌ای از نوع سنخ‌های آرمانی تصور شوند که محقق برای این‌که بتواند حداقل در افکار خویش نظم و ترتیبی را درباره انبوهه بی‌نظم و بی‌ساختی از افراد کنش‌گر مستقل از یک‌دیگر که در واقعیت وجود دارند، ایجاد کند، از آن‌ها استفاده می‌کند؛ لذا از دیدگاه الیاس، تنها با استفاده از مفهوم پیکربندی که ارتباطی بلاواسطه با همین مفهوم انسان باز به شبکه وابستگی‌های متقابل دارد، می‌توان معضل دوگانگی عامل و ساختار را حل کرد (خدیوی، ۱۳۹۱: ۱۵۰)؛ بنابراین به نظر وی انسان‌ها را فقط می‌توان در غالب همین مجموعه‌های متکثر از پیکربندی‌ها مشاهده کرد و با طرح مقوله محوری پیکربندی سعی داد این دوگانگی عاملیت و ساختار را مرتفع سازد. بر این اساس «ریتزر» بیان می‌کند که «شکل‌نمایی‌ها فرآیندهایی اجتماعی‌اند که بیانگر درهم‌تنیدگی افراد هستند و ساختارهایی الزام‌آور و خارجی برای روابط بین انسان‌ها نیستند و با یک‌دیگر روابط متقابل دارند. شکل‌نمایی‌ها از افرادی تشکیل می‌شوند که نسبت به هم وابسته و باز هستند. از آن‌جا که قدرت، اهمیتی محوری برای شکل‌نمایی‌های اجتماعی دارد، آن‌ها پیوسته در تغییر و سیلان هستند، شکل‌نمایی‌ها ظهور و تحول می‌یابند؛ اما این ظهور و تحول به شیوه‌هایی عمدتاً مشاهده نشده و برنامه‌ریزی نشده صورت می‌گیرد. این واقعیت اهمیتی اساسی برای بحث حاضر دارد که ایده شکل‌نمایی هم برای سطوح خرد و کلان کاربرد دارد و هم برای هر پدیده اجتماعی که بین آن دو قطب قرار گرفته است. این مفهوم می‌تواند در مورد گروه‌های نسبتاً کوچک و به همان اندازه برای جوامعی به کار می‌رود که از هزاران یا میلیون‌ها انسان وابسته به هم تشکیل شده‌اند (ریتزر، ۱۳۹۰: ۵۸-۵۵)؛ بنابراین، از نظر الیاس مسأله اصلی برای یک مطالعه جامعه‌شناختی، شناخت قانون‌مندی دگرگونی و تحول همین پیکربندی‌هاست که در اثر کلاسیک خود در باب فرآیند تمدن به دنبال ارائه چنین مدلی از تحقیق و مطالعه درازمدت تاریخی اجتماعی است و نمونه‌های آن‌را در شکل‌گیری دولت در غرب از یک سو و تطور و دگرگونی در ساختار روانی روحی افراد در سوی دیگر نشان می‌دهد و معتقد است با روشی که پیشنهاد می‌کند جامعه‌شناسی را از معضل دوگانگی عامل ساختارها ساخته است؛ لذا

به‌زعم نگارندگان شکوفایی نظریات اجتماعی مدرن از بطن جامعه‌شناسی کلاسیک و درهم شکستن واژگان صلب و ایستای علوم اجتماعی را می‌توان مدیون تلاش‌های ییاس دانست. درواقع، ییاس در تلفیق نظری خود به‌جای دنبال‌روی از اندیشه‌های گذرا به‌عنوان یک نظریه‌پرداز به مسائل و موضوعات اساسی می‌پردازد. هدف او، ارائه نظریه‌ای جامع دربارهٔ جامعهٔ بشری یا به‌طور دقیق‌تر نظریهٔ تحول بشریت است که می‌تواند چارچوب مرجع خاصی برای انواع گوناگون علوم اجتماعی باشد.

۳-۲. تلفیق روشی در جامعه‌شناسی فرآیندی ییاس

در این مدخل نشان می‌دهیم که اگرچه ییاس را عموماً نظریه‌پرداز جامعه‌شناسی می‌پندارند، اما او ایده‌های کاملاً روشنی برای مناسب‌ترین نوع روش‌شناسی برای جامعه‌شناسی فرآیندی داشت و حتی بائر و ارنس (۲۰۱۱) سعی کردند مفاهیم روش‌شناختی ییاس را بازسازی کرده و آن‌ها را به‌گفتمان روش‌شناسی مدرن پیوند بزنند. از دیدگاه آن‌ها یک روش فرآیندگرا با الهام از آثار ییاس می‌تواند شامل مراحل زیر باشد:

۱- بازسازی سطح کلان، ساختار اجتماعی و قواعد پیکربندی با استفاده از

داده‌های استاندارد: همان‌طورکه اشاره شد، پیکربندی یک ساختار اجتماعی متشکل از مجموعه‌ای از افراد است که با مجموعه‌ای از موقعیت‌ها، قوانین، هنجارها به‌هم پیوندخورده‌اند و چارچوبی برای اقدامات فردی و گروهی هستند که رفتارها و ارتباطات آن‌ها را تنظیم و جهت می‌دهد. پیکربندی‌ها در درجهٔ رسمی و غیررسمی بودن، متفاوت هستند. انواع خاصی از افراد (یا گروه‌هایی از افراد) دسترسی متفاوتی به موقعیت‌های موجود در پیکربندی دارند و هر موقعیت انواع خاصی از رفتار را تسهیل می‌کند و دیگران را مهار می‌کند. در یک پیکربندی معین، هر فرد بسته به موقعیت خود در پیکربندی - محدودیت‌ها و گزینه‌های خاصی برای عمل دارد (ییاس، ۱۹۸۶)؛ بنابراین، اولین وظیفهٔ جامعه‌شناسی فرآیندی یا پیکربندی، بازسازی قواعد و ساختار اجتماعی پیکربندی است. ییاس سعی کرد قوانین و ساختار اجتماعی پیکربندی را با استفاده از نقشه‌ها، ساختمان‌ها و مناظر، داده‌های نظرسنجی یا حسابداری اجتماعی تجزیه و تحلیل کند. او آن‌ها را با انواع دیگر داده‌ها زاویه‌بندی کرد. وی تحلیل کرد که مناظر، ساختمان‌ها و نقشه‌ها می‌توانند درمورد ساختارهای اجتماعی و قوانین پنهان به ما چیزهایی را بازگو کنند؛ به‌طورمثال، ییاس (۱۹۶۹) ایده‌ای در استفاده از محیط ساخته شده به‌عنوان منبع داده به ما می‌دهد؛ بنابراین، هنگام دیدن یک ساختمان قدیمی، محقق باید بپرسد که چرا آن‌ها ساختمان را این‌گونه ساخته‌اند؟ این ساختمان برای کدام نوع اعمال اجتماعی منطقی است؟ به‌عنوان مثال، در یک آپارتمان مدرن

ساختمان، زن و شوهر در یک اتاق خواب مشترک هستند. در مقابل، در فرانسه در قرن شانزدهم، زوج‌های اشرافی نه تنها اتاق خواب جداگانه دارند، بلکه محل زندگی مجزا نیز دارند. در جامعهٔ درباری، الیاس در مورد نوع سبک زندگی که می‌تواند یک ترتیب مناسب برای زندگی در این ساختمان خاص باشد، بحث می‌کند و نتیجه می‌گیرد که -بر خلاف خانوادهٔ مدرن- زوج‌های اشرافی کارهای روزمرهٔ کاملاً جداگانه داشتند و معمولاً فقط در موارد رسمی هم‌دیگر را ملاقات می‌کردند؛ بنابراین الیاس از نقشه‌ها، ساختمان‌ها و مناظر به عنوان منبع داده استفاده کند، و آن‌ها را با سایر منابع داده، از جمله اسناد تاریخی، دفتر خاطرات و نامه‌ها، زاویه‌بندی می‌کند.

۲- بازسازی سطح خُرد، قرارگیری فرد در درون پیکربندی‌ها و درک و توانایی تغییر پیکربندی با استفاده از داده‌های پایان باز: چگونگی درک افراد از پیکره، نحوهٔ تعامل آن‌ها با دیگران، نحوه و دلیل ورود یا خروج آن‌ها به داخل پیکربندی، همین‌طور موقعیت آن‌ها در طول پیکره در طول زندگی و این‌که چگونه و چرا آن‌ها قادر به تغییر شکل هستند یا موفق به تغییر شکل نمی‌شوند، همگی در تجزیه و تحلیل در سطح خُرد، مطرح هستند و به منظور حل این سؤالات، الیاس برای بررسی این سطح از داده‌های پایان باز (مصاحبه، مردم‌نگاری و تاریخچهٔ زندگی) به عنوان منبع داده بهره گرفته است که این نوع داده‌ها، برای شناسایی محل قرارگیری فرد، درک و توانایی پیکربندی، مناسب‌ترند (بائر و ارنس، ۲۰۱۱: ۱۳۰)؛ مثلاً هنگام بازسازی کنش‌های فردی گذشته (مانند جامعهٔ درباری) -مانند مورخان- منابع تاریخی و تاریخچهٔ زندگی مانند اتوبیوگرافی‌ها و نامه‌ها را تفسیر کرد. در بررسی فرآیند تمدن‌سازی نیز از نمونه‌های ادبی و توصیه‌های رفتاری ارائه شده در کتاب‌های آداب و معاشرت از قرون وسطی که راجع به آداب سفره، لباس و لباس در اتاق خواب، روابط بین مردان و بین والدین و فرزندان و... بودند استفاده کرد. هنگام تجزیه و تحلیل کنش‌های افراد معاصر نیز از مردم‌نگاری استفاده کرده است؛ قوم‌نگاری خودی و غیرخودی (الیاس و اسکاتسون، ۱۹۶۵) که از نظر روش‌شناسی شبیه به مکتب شیکاگو (پالمر، ۱۹۲۸) است، از طریق اسناد و آمار جرم و هم‌چنین از طریق یک بررسی مقدماتی، توسعهٔ تاریخی یک شهر صنعتی را تجزیه و تحلیل کردند. علاوه بر این، آن‌ها با مردم در محل کار و خانه هایشان مصاحبه کردند و از مناطقی که ساکنان آن زندگی می‌کردند و در آن‌ها کار می‌کردند، تجزیه و تحلیل فضایی^{۳۱} انجام دادند.

۳- بازسازی جامعه‌شناسی پیکربندی با استفاده از داده‌های تولید شده - فرآیندی^{۳۲} مانند ادبیات و اسناد تاریخی: تاکنون، در مورد سطح کلان (شکل) و سطح خُرد (افراد) بحث کردیم، به گونه‌ای که گویی آن‌ها تغییر نکرده و رشد نمی‌کنند. با

این حال، طبق جامعه‌شناسی فرآیندی الیاس، هر دو افراد و شخصیت‌های آن‌ها همیشه تغییر می‌کنند و هم‌زمان با یک‌دیگر درهم آمیخته‌اند. از آنجا که جامعه همواره در حال تغییر است، نظریه‌های انتزاعی مانند نظریه سیستم‌ها و کارکردگرایی ساختاری هیچ استفاده‌ای ندارند (الیاس، ۱۹۸۳)؛ در عوض، از دیدگاه تحلیل پیکربندی، همیشه باید یک تحلیل جامعه‌شناختی سالم و متمرکز بر تبیین فرآیندهای اجتماعی انجام شود. در این زمینه، بائر و ارنس (۲۰۱۱) معتقدند که در حالی که الیاس مزایای تمرکز جامعه‌شناسی بر زمان حال را تشخیص می‌دهد، اما هم‌چنین کاملاً از محدودیت‌های آن نیز آگاه است؛ لذا الیاس از این نظر مشهور است که جامعه‌شناسی پیکربندی را با استفاده از داده‌های تولید شده فرآیندی انجام داده است (بائر و ارنس، ۲۰۱۱: ۱۳۲). الیاس نه تنها با تجزیه و تحلیل تجربی خود نشان داد که اساساً از هر چیزی که انسان پشت سر گذاشته می‌تواند به عنوان منبع داده استفاده شود، بلکه وی هم‌چنین رهنمودهایی را برای نحوه استفاده از این داده‌ها برای تجزیه و تحلیل فرآیندگرا ارائه داد؛ به عنوان مثال، در فرآیند تمدن، الیاس (۱۹۳۹) از ادبیات و کتاب‌های آداب و معاشرت استفاده می‌کند تا بازسازی جامعه‌شناسی آداب را بازسازی کند. برای این کار، او دوباره از نظریه اجتماعی برای هدایت تحلیل تجربی استفاده می‌کند؛ هم‌چنین هنگام انتخاب منبع داده و روال برای تجزیه و تحلیل، الیاس معتقد بود که درست - نادرست و مناسب - نامناسب را نمی‌توان کدهای مناسب برای رابطه بین تئوری و داده‌ها دانست؛ بلکه مسأله این است که کدام روش‌ها و داده‌ها کم‌وبیش درست یا به عبارت دقیق‌تر، مناسب‌تر هستند؛ زیرا دانش نسبتاً بی‌انتهاست (الیاس، ۱۹۸۷: ۸۹-۸۸) و این به معنای دلخواه بودن انتخاب داده‌ها و روش‌ها نیست.

با این تفاسیر به‌زعم نگارندگان، این روش فرآیندی بازسازی شده شبیه مدل یکپارچه‌سازی داده‌های کمی و کیفی است و روش تلفیقی الیاس می‌تواند الهام‌بخش بحث‌های روش‌شناختی مدرن باشد؛ زیرا از برخی منابع داده‌ای استفاده می‌کند که مدت‌ها نادیده گرفته شده‌اند و اخیراً کشف شده‌اند؛ بنابراین در بحث نوع داده و روش‌های تجزیه و تحلیل یک روش فرآیندگرا باید عنوان کرد که الیاس را می‌توان عنوان یک روش‌شناس کیفی یا حتی تلفیقی معرفی کرد. با این وجود، وی تصور می‌کرد که تحقیقات کیفی اصطلاح مناسبی نیست و خواستار این است که محققان به جای آن، تحقیقات اجتماعی یا فرآیندی انجام دهند؛ لذا، در مقابل تمایز شدید بین تحقیقات کیفی و کمی، که امروزه اغلب انجام می‌شود، الیاس را می‌توان به عنوان یکی از طرف‌داران اولیه تحقیقات روش آمیخته در نظر گرفت. اگر کسی آثار الیاس را بررسی کند، آشکار می‌شود که وی از داده‌های مختلفی و چندزویه‌ای استفاده کرده

است؛ از جمله، از داده‌های تصویری (نقشه‌ها، ساختمان‌ها، مناظر) تا داده‌های کلامی (متن) و از داده‌های کیفی باز (مردم‌نگاری، ادبیات) تا داده‌های کمی استاندارد (نظر سنجی‌ها، داده‌های دفترداری اجتماعی). همان‌طور که بائر و ارنس (۲۰۱۱) نیز عنوان کردند که از آنجایی که الیاس معتقد بود که جامعه‌شناسی باید یک پروژه باز باشد؛ لذا می‌توان قواعد روش‌شناختی وی را با بحث روش‌شناختی مدرن، یعنی تحقیق روش‌های آمیخته^{۲۳}، نظریهٔ زمینه‌ای، قوم‌نگاری، تحلیل چندسطحی، تحلیل شبکهٔ اجتماعی^{۲۴}، تحلیل خوشه‌ای، روش‌های تحقیق طولی، تاریخی و تحقیق روی داده‌های تولید شده فرآیندی پیوند داد و نشان داد که چگونه ایده‌های الیاس حتی امروزه می‌توانند الهام‌بخش بحث‌های روش‌شناختی باشند.

۴. نتیجه‌گیری

نوربرت الیاس (۱۹۹۰-۱۸۹۷) اهمیتی قابل‌توجه در نظریهٔ جامعه‌شناسی معاصر دارد. الیاس کوشیده است تا در چشم‌انداز جامعه‌شناسی تاریخی فرآیندی خود، دوگانهٔ عاملیت و ساختار را که مقولاتی ایستا بوده‌اند را به ماهیتی پویا و دگرگون شونده بدل سازد. وی عاملیت را که در نظریه‌های مورد انتقادش به عنوان یک من با ماهیتی ثابت و کاملاً مستقل و قائم به خویشتن و مفسر که در برابر جهان خارج می‌ایستد و محرک‌های محیطی را در خود بازتاب داده و سپس دست به کنش می‌زند را به موجودی تاریخی با ماهیتی دگرگون شونده و پویا انسان و شخصیت باز تاریخی و دارای استقلال نسبی و نه مطلق تبدیل کرده و به جای ساختارهای صلب و سرسخت نیز پیکربندی‌های پویا و دائماً در حال دگرگونی را می‌نشانند؛ بنابراین در رابطه با این سؤال که آیا می‌توان رویکرد فرآیندی الیاس را نظریهٔ تلفیقی اطلاق کرد؟ باید عنوان کرد که در بحث نظری، الیاس با ذکر مصادیقی از سطوح خُرد و کلان، یعنی مفهوم انسان باز و مفهوم پیکربندی در رهیافت جامعه‌شناختی فرآیندی خویش مدعی است که بر تمایز متعارف بین عاملیت و ساختار غلبه کرده است. در واقع، مفهوم پیکربندی یا آرایش‌ها اساس و شالوده سنتز نظری است که الیاس برای غلبه بر این دوگانگی تدوین کرده است و در واقع این مفهوم مستلزم هر دو است و هدف از تلفیق نیز دقیقاً رفع این دوگانگی بین یا عاملیت و ساختار است. این جامعه‌شناسی به عاملان فردی یا جمعی و وابستگی‌های متقابل ارجاع می‌دهد که بر تضاد یا همکاری ساختارها مبتنی است؛ بنابراین رهیافت الیاس با تأکید هم‌زمانی که بر عاملیت و ساختار به دور از پارادیم‌های تقلیل‌گرا و تک‌بعدی دارد، می‌تواند مصداق بارز نظریهٔ تلفیقی قلمداد شود و به نوعی پارادیم جدیدی به نام پارادیم فرآیندی در کنار پارادیم‌های ایستانگر و پویانگر استوار سازد. پارادیمی که برخلاف دو

پارادیم دیگر که ماهیت فرآیندی پدیده‌ها را به رسمیت نمی‌شناسد، سعی دارد پدیده‌ها را با رویکرد فرآیندی بررسی نماید و معتقد است که پدیده‌های پهن دامنه و میان دامنه و تنگ دامنه، همگی ماهیت فرآیندی دارند؛ البته مطالعه فرآیندی در نظریاتی چون کنش متقابل نمادین و حتی نظریه گیدنز و بوردیو مطرح شده است، اما هیچ‌کدام در این زمینه چشم‌انداز کلان نظری به‌شکلی که الیاس بنیان نهاده است را ارائه نکرده‌اند. با این تفاسیر موقعیت‌یابی الیاس در شبکه‌ای از سنت‌های فکری جامعه‌شناسی، احتمالاً سخت‌ترین کار ممکن است. به نقل از «کیلینستر»^{۲۵} و «منل»^{۲۶} (۲۰۱۱) می‌توان گفت درست است که در آثار الیاس می‌توان خطوط موازی آشکار و نهان مفاهیم تقلیدی و مشابه و حتی پروبلماتیک‌های مشترک با سنت‌های جامعه‌شناسی را دید، اما آن‌چه او را در جایگاهی متفاوت، بلکه ممتاز می‌نشانند همان آورده منحصربه‌فرد اوست؛ فرآورده‌ای نظری تجربی که با فراتر رفتن از تحلیل مفهومی صرف، موفق‌ترین طرح تلفیقی خرد کلان در جامعه‌شناسی اروپایی است. در حوزه تلفیق روشی در کار الیاس نیز همان‌طور که اشاره گردید بائر و ارنس (۲۰۱۱) یک روش فرآیندگرا با الهام از آثار الیاس ردیابی کردند و با بررسی آثار او به این نتیجه رسیدند که وی داده‌های مختلفی و چندزوایه‌ای استفاده کرده است، از داده‌های تصویری گرفته تا داده‌های کلامی؛ از داده‌های کیفی باز تا داده‌های کمی استاندارد. آن‌چه مسلم است روش‌شناسی الیاس توسط جامعه‌شناسان نظریه‌پرداز بعدی بهبود یافته است. «کوزمیکس» (۲۰۰۹) توضیح می‌دهد که چگونه می‌توان مفاهیم نظری الیاس را برای منابع تاریخی عملیاتی کرد و چگونه می‌توان داده‌های مناسب مانند خاطرات، نامه‌ها و ادبیات را پیدا کرد. او روشی را برای ارزیابی اعتبار این تحلیل نیز پیشنهاد می‌کند. ارنس (۲۰۰۹) نیز با استفاده از مثال ادبیات عامه، نحوه نمونه‌برداری از داده‌ها را برای تحلیل فرآیندمحور توضیح می‌دهد؛ سپس توضیح می‌دهد که چگونه می‌توان از تحلیل محتوای کیفی برای تجزیه و تحلیل فرآیندهای بلندمدت استفاده کرد و چگونه این داده‌ها را می‌توان تفسیر کرد. در خاتمه بحث، اشاره به این نکته خالی از لطف نخواهد بود که نظریه الیاس ممکن است به بیان مرسوم جامعه‌شناسی در راستای تلاش‌های جامعه‌شناسان برای تلفیق سطوح خرد و کلان و یا در نظر گرفتن عاملیت و ساختار در نظریه درک شود، اما الیاس اساساً به دنبال نظریه‌ای تلفیقی نبود؛ لذا با وجود تلاش آگاهانه‌اش برای فراتر رفتن از دوگانه‌های متداول در بینش جامعه‌شناسی، مفهوم‌سازی نامتعارف او را از همین منظر می‌توان تحلیل کرد که تلاش می‌کند خارج از مناقشه معمول جامعه‌شناسی به تحلیل امور پردازد و اساساً برپایه نقد مطالعات پیشین و نقد بینش‌های متداول جامعه‌شناسی اساس توسعه نظری خود را استوار سازد.

پی‌نوشت

1. Relation
2. Elias. N
3. Bourdieu. P
4. Archer. M
5. Giddens. A
6. Methodological individualism
7. Quintaneiro
8. Figurational theory
9. Dunning
10. Court society
11. Civilizing process
12. Kuzmics
13. Henisch.N
14. Nominalism
15. Breuer
16. Baur & Ernes
17. Scotson
18. Figuration
19. Homo clausus
20. Offene Homines Aperti Personlichkeit
21. Spatial methods
22. Process-Oriented Methodology
23. Mixed methods research
24. Social network analysis
25. Kilminster
26. Mennel

کتابنامه

- توحیدی فام، محمد؛ و حسینیان امیری، مرضیه، (۱۳۸۸). «تلفیق کنش و ساختار در اندیشه گیدنز، بوردیو و هابرماس و تأثیر آن بر جامعه‌شناسی جدید». پژوهش‌نامه علوم سیاسی، ۴ (۳): ۱۵۷-۷۹.
- پارکر، جان، (۱۳۹۱). ساختاربندی. ترجمه امیرعباس سعیدی پور، تهران: آشیان.
- خدیوی، غلامرضا، (۱۳۹۱). «عاملیت و ساختار از منظر جامعه‌شناسی فرآیندی نوربرت الیاس». مطالعات جامعه‌شناختی ایران، ۲ (۶): ۱۵۱-۱۳۵.
- ریتزر، جرج؛ و داگلاس جی، گودمن، (۱۳۹۰). نظریه جامعه‌شناسی مدرن. ترجمه خلیل میرزایی و عباس لطفی‌زاده، تهران: انتشارات جامعه‌شناسان.
- ریتزر، جورج، (۱۳۷۹). نظریه‌های جامعه‌شناسی در دوران معاصر. ترجمه محسن ثلاثی، انتشارات علمی، چاپ چهارم.
- ذوالفقاری، منوچهر، (۱۴۰۰). اندیشه تلفیقی در جامعه‌شناسی معاصر. دانش نوین اجتماعی، ۲۳ (۳): ۴۱-۳۸.

- فرجی، مهدی، (۱۳۹۵). نوربرت الیاس و تحلیل تمدنی. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و هنر و ارتباطات
- کوزمیکس، هلموت، (۱۳۸۴). «فرآیند متمدن شدن». محمدحسین هاشمی، جامعه‌شناسی ایران، ۵ (۳): ۱۴۶-۱۷۸
- مجدالدین، اکبر، (۱۳۸۳). «نوربرت الیاس بنیان گذار جامعه‌شناسی فرآیند». پژوهش‌نامه علوم انسانی، ۴۲-۴۱: ۱۴۸-۱۳۱.
- موزلیس، نیکوس پی، (۱۳۹۹). بیراهه‌های نظریه جامعه‌شناختی. ترجمه حمید پورنگ، تهران: نشر ترجمان علوم انسانی.
- نیازی، محسن، (۱۳۹۰). «روش‌های تحقیق تلفیقی، جنبش سوم روش‌شناختی در علوم اجتماعی». مطالعات اجتماعی ایران، ۵ (۲): ۱۶۰-۱۸۴.
- ون کریکن، روبرت، (۱۳۸۶). «معرفی و نقد آثار نوربرت الیاس». ترجمه داود حیدری، رشد علوم اجتماعی، ۱۱ (۱): ۴۴-۴۷.
- هنیش، ناتالی، (۱۳۸۹). جامعه‌شناسی نوربرت الیاس. ترجمه عبدالحسین نیک‌گهر، تهران: نی.
- هیوز، استیوارت، (۱۳۷۳). آگاهی و جامعه. ترجمه عزت‌الله فولادوند، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

- Faraji, M., (2015). *Norbert Elias and civilizational analysis*. Tehran: Culture and Art and Communication Research Institute (In Persian).

- Hanish, N., (1389) *Sociology of Norbert Elias*. Translated by: Abdul Hossein Nikgahar, Tehran: Ni. (In Persian).

- Khedevi, Gh., (1391). "Agency and structure from the perspective of process sociology of Norbert Elias". *Sociological Studies of Iran*, 2 (6): 151-135. (In Persian).

- Kozmix, H., (2004). "The process of becoming civilized, Mohammad Hossein Hashemi". *Iranian Journal of Sociology*, 6 (3): 146-178 (In Persian).

- Majaddin, A., (1383). "Norbert Elias, the founder of process sociology". *Research Journal of Human Sciences*, 42-41: 131-148. (In Persian).

- Moselis, N. P., (2019). *Misguided Sociological Theory*. Translated by: Hamid Pourang, Tehran: Humanities Interpreter Publishing. (In Persian).

- Niazi, M. (1390). "Integrated research methods, the third methodological movement in social sciences". *Iranian Journal of Social Studies*, 5 (2): 160-184. (In Persian).
- Parker, J., (2011). *Structuring*. Translated by: Amir Abbas Saeedipour, Tehran: Ashian. (In Persian).
- Ritters, G., (1379). *Sociological theories in the contemporary era*. Translated by: Mohsen Salasi, Scientific Publications, 4th edition. (In Persian).
- Ritzer, G. & Douglas, J. G., (2010). *Theory of Modern Sociology*. Translated by: Khalil Mirzaei and Abbas Lotfizadeh, Tehran: Sociologists Publications. (In Persian).
- Tawhidi Pham, M. & Hassaninian Amiri, M., (1388). "Integration of action and structure in the thought of Giddens, Bourdieu and Habermas and its impact on new sociology" *Political science research paper*, 4 (3): 79-107. (In Persian).
- Van Kreiken, R., (2016). *Introducing and criticizing the works of Nubert Elias*. Translated by: Daud Heydari, *Roshd Social Sciences*, 11 (1). (In Persian).
- Zulfiquari, M., (1400). "Integrated Thought in Contemporary Sociology". *Modern Social Science*, 23 (3): 41-38. (In Persian).
- Baur, N. & Ernes, S., (2011). "Towards a process-oriented methodology: modern social science research methods and Elias's Figural sociology". *published in The Sociological Review*, 59(1): 117-139.
- Breuer, S., (1994). "Society of individuals, society of organizations: a comparison of Norbert Elias and Max weber". *History of the human sciences*, 7: 41-60.
- Elias, N., (2007 [1987]). *Involvement and Detachment, Collected Works*. Vol. 8, Dublin: UCD Press.
- Elias, N., (2009a [1983]). "A diagnosis of present-day sociology". in: *Essays III: On Sociology and the Humanities, Collected Works*, Vol. 16, Dublin: UCD Press: 99-106.
- Elias, N., (2009b [1986]). "Figuration". in: *Essays III: On Sociology and the Humanities, Collected Works*, Vol. 16, Dublin: UCD Press: 1-3.

- Hughes, S., (1373). *Consciousness and society*. Translated by: Ezatollah Foulavand, Tehran: Scientific and Cultural Publications. (In Persian).

- Quintaneiro, T., (2006). "The concept of figuration or configuration in Norbert Elias' sociological theory". Translated by: Mitre. *Teor. soc.* [online]. vol. 2, Selected edition: 0-0. ISSN 1518-4471.

